

Föreläsningar i filosofins historia vårterminen 1914 (Adam Smith--

Vid sidan av Hume, vars filosofi behandlades senaste termin, står både som vän och författare en annan man vars inflytande ~~och betydelse~~ icke varit mindre än Humes, om också av ett något annat slag--

en man, som väl i främsta rummet gått till eftervärlden såsom den moderna nationalekonomins fader, men som även inom etiken

utfört en bragd av alla största betdenhet, [jag menar Adam Smith.

Denne närklige man föddes år 1723 i Kirkcaldy i Skottland, där hans far var en aktad borgare. Fadren dog emellertid några veckor före sonens födelse, varemot moren levde till hög ålder och fick i rikligt mått ~~sons~~ utomordentliga tillgivenhet riklig belöning för sina modersomsorger.

Då denna var en liten gosse inträffade en händelse som lätt hade berövat ~~inkastat~~ hans liv på helt andra banor än filosofens och nationalekonomens. En vacker dag då han

lekte ute i det fria, blev han bortrövad av ett sällskap kringvandrande ~~(kittelflickare)~~ men händelsen upptäcktes lyckligtvis och gossen återfanns i tid och gossen återfanns. I skolan väckte

han snart uppmärksamhet genom sin passion för böcker och sitt utomordentliga minne, men också genom sin tankspriddhet och vana att tala för tänka högt, egenheter som han bevarade hela livet igenom. Han var ännu inte femton år gammal då han blev student

vid universitetet i Glasgow, den stora skottiska handels- och fabriksstaden. Här stannade han tre år, men denna tid var för knapp för avläggandet av kandidatexamen ~~varför~~ var den av stor betydelse för hans vidare utveckling. Han kommer nämligen här under

inflytandet av Hutcheson, som då var professor i moralfilosofi

*framt
i den
egenhet*

*jag
och vän*

Adam Smiths namn har jag

-1790

d

sonens

Adon

kastat

anvån hade

20 januari

om ord

vid universitetet i Glasgow. Adam Smith talade alltid med den största beundran om Hutcheson, den "oförgätlige Dr. Hutcheson" som han uttryckte sig. Han mottog ~~också~~ från honom impulser både i ^{nu} moralfilosofi och nationalekonomi, (om också lärjungen inom vardera av dessa brancher skulle komma att vida överglänsa ~~sin~~ läraren.) Hutcheson var en ^{särdeles} utomordentlig inflytelserik person: i religiösa frågor frisinnad och orädd, i politiken liberal, en initiativens och de humana reformernas man, en samhällsoptimist och filantrop som först uttalade den berömda satsen "den största möjliga lyckan för det största möjliga antal människor," en man vars högsta mål i livet var att själv bidra till människosläktets lycksalighet genom att utsprida nyttiga sanningar och genom att avslöja fördärvbringande villfarelser. Och i alla dessa hänseenden ~~var~~ blev Adam Smith sin vördade lärares trogna efterföljare. När man läser Hutchesons arbeten har man svårt att förstå att denne filosof som vars stil lider en så betänklilig brist på både saft och elegans varit en ^{varom} ~~sällsynt~~ så stor vältalare som egt den utomordentliga talargåva som alla hans lärjungar med hänförelse ~~omtänna~~, enstämigt tillskrivit ^{vitna} honom, och varigenom han kunde göra sitt inflytande gällande till den grad att hans professorstid i Glasgow bildade epok i Skottlands kulturhistoria. -- Orsaken till att Adam Smith lemnade universitetet i Glasgow redan vid sjuutton års ålder var den att hans moder önskade se honom utbilda sig till teolog inom engelska statskyrkan, där lukrativa poster ~~lockade~~ stodo dem till buds som egnade sig åt dess tjänst. Med tillhjälp av ett universitetsstipendium sändes den unge Adam till Oxford för att

3

197

~~De~~ vid det berömda Balliol College utbildade sig för sitt nya kall.
 Ombytet av universitet kändes ~~vårre~~ ^{han var en skallen} ~~är~~ ^{han} ~~han~~ ^{han} bittert. Han kände sig
~~själv~~ ^{själv} ~~den~~ ^{den} ~~av~~ ^{av} ~~andra~~ ^{andra} ~~det~~ ^{det}
~~där~~ och behandlades som en främling, och om den undervisning som
 meddelades ~~här~~ hade han icke mycket gott att säga. Universitet i
 Oxford hade vid denna tid sjunkit djupt i intellektuell försoff-
 ning, lätja, okunnighet och lyx, varifrån de som genomgingo det-
 samma sedan skulle sjunka ännu djupare till allehanda civila och
 kyrkliga sinekurer. I Oxford, skriver Adam Smith långt efteråt,
 ha de flesta av professorerna redan för länge sedan uppgivit t.o.m
~~att~~ varje anspråk på att meddela någon undervisning! Men väl kunde
 de ställa sig hindrande i vägen för den som sökte ~~utbilda~~ sin
 själ. ~~Medan Adam S~~ ^{vilket framgår av} ~~vilket framgår av~~ ^{sin andliga utbildning på}
 egen hand. Detta skulle Adam Smith få erfara. Han hade ~~fått~~ med-
 fört till Oxford ett exemplar av Humes Treatise of Human Nature,
 som han mottagit av Hume själv ^{såsom} ~~som~~ erkänsla för en analys av detta
 arbete ^{hvilken} ~~som~~ Hutcheson låtit honom författa under studenttiden i
 Glasgow. Då Balliolmännen ertappade Smith vid läsningen av detta
 arbete, ~~konfiskerades~~ ~~den~~ ~~gudlösa~~ boken och Smith fick sig en
 vacker uppsträckning för att han intresserade sig för ~~ett~~ så gud-
~~löst~~ ^{en så gudslos författare som Hume = fil. Bond} ~~arbete~~. I Oxfor tog han graden, blev Bachelor of Arts, men
 på den kyrkliga banan tänkte han icke vidare. Han återvände till
 hemmet i Kirkcaldy besluten att förtsätta sina studier men utan
 någon bestämd plan ~~på~~ iavseende å sin framtid. Under denna vistel-
 se skrev han sin essay History of Astronomy, om astronomins his-
 toria, som egentligen var avsett att utgöra endast en del av ett
 omfattande verk över filosofins historia. Detta ungdomsarbete är

sedermera
 med
 i när-
 liden
 vid tiden

4

ganska mätligt

198

genom de inledande kapitlen om förväning och undran, två emotioner som här äro behandlade på ett överraskande skarpsinnigt sätt. En av mina vänner, ^{Dr} Mr. Shand, som är den förnämsta specialisten inom känslans psykologi ^{Englands} som för närvarande finnes, ätm. i England, berättade för icke länge sedan hurusom han av en händelse fått sikte på Adam Smiths fullkomligt förgätna bok om satronomins historia i ett antikvariat, och till sin förväning fann vilka psykologiskt betydande tankar här funnos uttalade. Ett annat intressant arbete av litet senare datum är ~~Adam~~ Smiths essay om the Imitative Arts, de efterbildande konsterna, där han ~~likaledes~~ visar sitt skarpsinne och sin originalitet inom ett område, estetikkens. Han söker här bl. annat visa att en betydlig del av vår konstnjutning härrur ur vår beundran för konstnärens skicklighet vid övervinnandet av svårigheter vid konstverkets produktion, och han framhåller huru-
~~det är~~ som olikheten mellan ~~det~~ ^{annat} efter det är olikheten mellan det efterbildande konstverket och det avbildade naturföremålet som är grunden till ~~den skönhets~~ konstverkets skönhet. Att eftersträva en för stor likhet är att göra konstverket fult och förfelat, såsom framgår av den oangenäma verkan som framkallas av en målad staty eller ^{av} bilden i en spegel. År 1750, vid 27 års ålder erhöll Smith en verksamhet som återknöt honom vid universitetet i Glasgow, där han nu blev professor i logik. För den traditionella logiken och metafysiken hade han emellertid ringa intresse: han ~~an~~ såg att filosofer ofta vinna sitt rykte genom att ^{de} genom ord ^{skapa} överskylla bristen på klara ideer. Han var därför angelägen om att utbyta sin professur i logik mot en annan i etik, varvid han tilllika uttalade önskningsmålet att ~~som~~ ^{bli} sin efterträdare i den förra

5

199

professuren få sin vän Hume. Men denna önskan gick icke i uppfyllelse: ^{Hume} samtidens mest betydande kunskapsteoretiker ansågs vara alltför ^{aktig} ogudlig för att få bekläda en professur i filosofi vid universitetet i Glasgow, som därigenom gick miste om den enastående utmärkelsen att få räkna Hume och Adam Smith som samtidiga medlemmar av sin lärarkår. Adam Smith hade stor framgång som ~~pre~~ professor. Han tillskri föreläsare. Han tillskriver själv denna framgång sin vana att noga ge akt på sitt auditorium. "Under en hel termin," säger han, "brukade jag noga iakttaga en viss student bland mina åhörare, som satt rakt framför mig. Om jag såg honom sträcka sig framåt och lyst lyssna, visste jag att allt var som sig bör. Men såg jag honom kasta sig bakåt i en ställning av ouppmärksamhet, kände jag genast att ~~det~~ var någonting var på tok, och att jag måste ändra antingen mitt ämne eller sättet varpå jag föredrog det." Som professor i etik föreläste Adam Smith ~~om~~ naturlig teologi, men av dessa föreläsningar finnes ingenting i behåll. Av ställen i hans utgivna skrifter framgår emellertid att han till sina religiösa åsikter var teist, men visserligen allt annat än ortodox. Han trodde på en vis försyn, som inrättat allt här i världen så att människosläktet må bliva lyckligt och framskrida i fullkomning, och samvetet kallar han Guds ställföreträdare ~~p~~ inom oss, som bestraffar den skyldige ^{med} genom inre kval och belönar den dygdige med lycka och sinnesro. Men någon uppenbarelse är icke nödvändig ~~f~~ för att människan skall lära känna sina plikter. I alla hans skrifter finnes icke en rad som skulle tyda på att han skulle anslutit sig till den kristna dogmatiken. Och

i avseende tros- och tankefrihet ansåg han att staten skulle visa oinskränkt tolerans. Ju flere trossamfund som finnes i en stat, säger han, desto omöjligare är det att de skulle störa lugnet inom densamma; ~~ett~~ vart och ett av dessa samfund bleve alltför obetydligt för att kunna göra sig gällande inom staten.-- Den viktigaste frukten av Adam Smiths föreläsningsverksamhet var hans teori om de moraliska känslorna, the Theory of Moral Sentiments, varav första upplagan utkom år 1759. Då denna utomordentligt betydande bok utkom i London, befann sig Hume därstädes och sökte på allt sätt ~~medverka~~ till dess framgång. Och framgången kom omedelbart. Hume skriver härom följande till Adam Smith: "Jag har att meddela er den sorgliga nyheten att er bok haft en förskräcklig otur, ty allmänheten berömmar den ~~alldeles~~ ofantligt." Hume ~~ta-~~
~~lade~~ hade inte så orätt därutinnan att en författare har allt skäl att vara misstrogen om hans arbete mottages med allmänt beröm; detta är ingalunda alltid ett gott tecken, ty ~~det~~ originella tankar och nya upptäckter erfordra ~~allt som oftast~~ tid för att erkännas. Men i detta fall var framgången väl förtjent. Med full rätt framhöll Burke, författaren till det utmärkta arbetet om ursprunget till våra föreställningar om det sublima och sköna, att Adam Smith i sin bok inslagit en ny väg inom den ~~eterna~~ ^{slutsatser} spekulatjonen. Arbetet var i sanning banbrytande, och om det mottogs med så stor och enhällig beundran av samtiden, ^{ej blott i} i England och Skottland utan även utomlands, särskilt i Frankrike, så var väl orsaken närmast den att författaren bestyrkt sina slutsatser med så påtagliga bevis att en generation av tänkare som i huvudsak stod på sam-

8

dels av

202

kasta sig andras auktoritet ~~och~~ sin självbevaringsdrift. "Fråga en bärare eller dagsarbetare," säger Smith, "varför han lyder myndigheterna, och han skall svara att det är rätt att han lyder dem, att han ser andra göra detsamma, att han skulle straffas om han icke lydde dem, eller kanske att det är en synd mot Gud att vara olydig mot överheten. Men han skulle aldrig påstå att ett kontrakt eller avtal läge till ge grund för hans lydnad." Smith undersöker ^{i dessa förhållanden} ~~här~~ de rättsliga förhållanden som på olika tider och i olika länder förefunnits mellan man och hustru, föräldrar och barn, herre och tjenare. Vi ha här början till en jämförande rättshistoria. Han uppträder ivrigt mot slaveriet, som då ~~fl~~ florerade i de europeiska ländernas kolonier. Han fördömde de stränga straffen som voro i bruk på hans tid, framhållande att de icke kunde grunda sig på sociala nyttighetshänsyn utan helt enkelt hade sin rot i hämndkänslan mot förorättarna och i sympati för den förorättade. Här finnes ^{de} dessutom behandlat ~~en~~ flere ekonomiska frågor som sedan med större utförlighet upptogs i arbetet om nationernas rikedom, och på vilka jag icke skall inlåta mig.

—Efter att i tolv års tid varit professor i etik vid universitetet i Glasgow inlemnade Smith sin avskedsansökan. Han hade mottagit anbud av förmyndaren för den unge heryigen av Buccleuch att bliva dennes ~~privatlärare och medfölja honom~~ ^{privatlärare} i denna egen-
 skap medfölja honom på en resa till Frankrike. Det var den tiden vanligt att unga adelssöner skickades ut på resa i stället för att studera vid ett universitet. Man ansåg att de ^{på detta sätt} åtminstone lärde sig ett par främmande språk medan de i Oxford eller Cambridge

V

9

Smith

andra

203

endast lärde sig ~~hade lärt sig~~ lätja och odygder. År 1764 begav han sig sålunda ^{Smith} med den unga hertigen till Frankrike, först till Paris och sedan till Toulouse, där de stannade ~~för~~ en längre tid.

livet i Toulouse blev tråkigt och engformigt. Smith skriver här- om: "Det liv jag förde i Glasgow var ett liv i sus och dus i jäm- förelse med det som jag ^{bara} för ^{för tillfälligt} här. Jag har börjat skriva på en bok för att få tiden att gå." Denna bok var ingen annan än storverket om nationernas rikedom. --- Senare under sin vistelse i Paris fick Smith riklig ~~de~~ ersättning för de förströelser han saknat i

aren i Frankrike

den sydfranska landsortsstaden. Såsom Humes vän och såsom den berömda författaren till ^{av till} the Theory of Moral Sentiments hade han

tillträde till salongerna och blev personligen bekant med så gott som alla Frankrikes stjärnor inom politikens, nationalekonomin och filosofin. Han umgicks med Turgot och fysiokraterna såväl d som med Holbach, D'Alembert, och Helvetius. Efter ett par års vistelse i Frankrike återvände han till London och sedan till födelsesta-

den Kirkcaldy, där han bodde med sin mor, ivrigt sysselsatt med sitt nationalekonomiska arbete, som blev färdigt först en nio el-

ler tio år senare. Det utkom 1776. Dess ^{fullständiga} titel var: An Inquiry into the Nature and causes of the wealth of nations, "en undersök- ning om nationalväståndets natur och orsaker." Framgången var stor

artad och omedelbar. Adam Smith hade den glädjen att se flere av sina älsklingsideer omsatta i verkligheten redan under sin lifs- tid. Han hade täta konferencer med William Pitt, Englands premier-

minister och ledande statsman. Som exempel på det utomordentliga anseende han åtnjöt kan följande anekdot tjena. Vid en middags-

bjudning där även Pitt var närvarande infann sig Smith något försenad. Vid hans inträde reste sig hela sällskapet. Smith bad dem sätta sig, ~~men~~ premierministern svarade: "vi ämna stå ända tills ni sätter er, ty vi äro alla edra lärjungar." Vid ett annat tillfälle utropade Smith: "vilken utomordentlig man Pitt är, han förstår mina ideer bättre än jag själv." Vilka dessa ~~nationalekonomiska~~ ideer voro, det är en fråga varmed jag icke här skall sysselsätta mig. De äro knappast filosofins historia till, och äro välbekanta för i huvudsak välbekanta för var och en som har äro ~~den minsta~~ ^{den minsta} insikt i nationalekonomins teorier. ~~Vilket~~ ^{Det djupa} intryck ~~hans~~ ^{hans} ~~metod~~ ^{metod} ~~och~~ ^{och} ~~den~~ ^{den} ~~närmaste~~ ^{närmaste} eftervärlden ~~synes~~ ^{synes} ~~av~~ ^{av} ~~även~~ ^{även} i utlandet ~~synes~~ ^{synes} ~~av~~ ^{av} ett brev som en tysk vetenskapsman skrev till en vän aftonen före slaget vid Jena, då Napoleon stod utanför stadens portar. Han skrev i ~~detta~~ brev med anledningen av Adam Smiths Wealth of nations: "näst efter Napoleon är nu Adam Smith den mäktigaste monarken i Europa." --- Ett par år efter utgåvandet av ifrågakvarande arbete flyttade Smith till Edinburgh där han erhöll en tjänst vid tullverket. Hans biograf Dugald Stewart beklagar sig över den ~~tidsförlust~~ ^{slöande} att den store mannen av praktiska göromål drogs bort från vetenskapen. Men ~~även~~ ^{även} för även för nationalekonomi hade denna verksamhet vid tullverket sin betydelse; ty det är säkert att flere av de mest instruktiva tilläggen till the Wealth of nations hade aldrig blivit skrivna om icke Smith haft denna praktiska verksamhet att bygga på. För resten skänkte den honom stor social tillfredsställelse genom de inkomster den medförde. ^{Han var} Lika som Hume var Adam Smith en stor vän av sällskap, middagar och gäster. I hans hus, ett av de för-

11

205

nämsta i Edinburgh, samlades ~~en skara av lysande int~~ hela skaran av stadens intelligens, och hans söndagssupéer fortlevde länge efter hans död i tacksam hägkomst. I London hade han tillhört flere middagsklubber, och i Edinburgh var han med om stiftandet av en liknande klubb, den s.k. ostronklubben; detta må dock icke tydas som om den store nationalekonomen varit en dyrkare av bordets materiella njutningar: det påstods tvärtom att det enda i den vägen för vilket han hade en verklig passion var sockerbitar. Men den tidens människor i England och Skottland förstodo sig på att uppskatta det slags konversation som ger sig lättast vid ett dukat bord med goda viner. Efter någon tids sjuklighet, som han bar med ~~samma~~ mod och självbeherrskning (som den tidigare avlidna vännen Hume,) dog Adam Smith, år 1790. Likasom Hume och så många andra filosofer ~~var Adam Smith~~ hade även Adam Smith undlåtit att gifta sig, ~~och~~ utan att detta tyckes ha gjort något intrång på hans lycka i livet. Jag skall i nästa föreläsning redogöra för Adam Smiths etik.

Book I 194

(Batley)

1723-1720.

207

II.--- I min senaste föreläsning behandlade jag Adam Smiths liv och skriftställarverksamhet, med löfte att återkomma till och redogöra för det väsentliga innehållet av det arbete genom vilket Smith intar en plats i filosofins historia, nämligen hans Theory of Moral sentiments, teori för de moraliska känslorna---som värdigt står vid sidan av hans andra stora arbete, om orsakerna till nationalvälståndet. Men jag måste ~~förutsetta~~ förbereda herrskapet på att det icke är lätt att i en refererande framställning av ~~Adam Smiths~~ moralpsykologiska teori göra ~~den~~ honom full rättvisa. Hans arbete innehåller nämligen en stor myckenhet utomordentligt fina observationer i detaljerna och en mängd exempel som på ett träffande sätt illustrerar hans teorier, och allt detta kan icke finna rum i ett referat. Men jag hoppas att åtminstone en och annan av herrskapet skall göra bekantskap med arbetet självt. För dem som kan läsa engelska vore det mycket lämpligt att välja Adam Smiths arbete som specialarbete för laudaturen.--- Adam Smiths teori över de moraliska känslorna ansluter sig i viktiga punkter till vissa föregående skottiska moralfilosofers läror. Vi ha sett att den engelskspråkiga moralfilosofin under upplysningstidevarvet uppträtt i väsentligen olika former och ~~strömningar~~. Vi ~~finna~~ där en intellektualistisk riktning representerad av Cudworth, Clarke och Wollaston, enligt vilka ^{de} ~~det goda~~ uppfattas med de moraliska omdömena grunda sig på förnuftsverksamhet; ~~de~~ ^{desse omdömen} uttala, ^{end.} ~~de~~ moraliska sanningar precis som våra matematiska omdömen uttala ^{dem} matematiska sanningar. Enligt en annan riktning åter grunda sig de moraliska omdömena på känslan. Hit höra Shaftesbury, Hutcheson

12

Att Smith har i sin främsta uppfattning
i mod. beaktande sin betänks av två andra sam-
flera, sk. ut han

208

Hume och Adam Smith. Enligt Shaftesbury uppfatta vi det goda med en reflekterad känsla, reflex affection, som uppkommer när vi reflektera över drifterna och finna deras harmoni, denna harmoni varit all dygd består; och ifrågavarande känslöförmögenhet är just det-samma som det moraliska sinnet. Shaftesbury ~~hade~~ befattade sig dock icke i synnerlig grad med detta moraliska sinne-- hans uppgift var i främsta rummet icke att utreda de moraliska omdömenas ursprung och natur utan att fastställa de objektiva kännetecknen på dygden. Däremot blev the moral sense, det moraliska sinnet grundstenen i Hutchesons filosofi. Enligt Hutcheson härröra våra moralbegrepp därur att vissa handlingar hos oss väcka omedelbart välbehag och andra omedelbart obehag. Vi förnimma lust vid åskådandet av en dygdig och olust vid åskådandet av en lastfull handling. ~~Men~~ ~~det~~ Och detta beror enl. Hutcheson på därpå att vi ega ett specifikt moraliskt sinne, som är sui generis, som inte kan förklaras med tillhjälp av några andra förmögenheter. Huru detta moraliska sinne skall fattas därom har Hutcheson icke givit oss to tillräckligt tydligt besked, men att det är en benägenhet att erfara lust eller olust vid åskådandet av vissa handlingar, att alltså det moraliska sinnet funktionerar i känslöyttringar, det är tydligt. I Humes morallära, ~~däremot~~, finna vi icke mera något moraliskt sinne såsom en specifik själsförmögenhet, sui generis. De moraliska känslorna hänförs inte av honom till någon särskild själsförmögenhet, de äro inte oreducefbara. Det moraliska gillande antas av Hume grunda sig på sympatin. Moralen har uppvuxit i samhällslivet; människornas moraliska omdömen om andra personer äro

med
någon
särskild
förmögenhet
som
ska
förklara
det
moraliska
sinnet

13

219

ursprungligare än deras moraliska omdömen om sig själva, d.v.s. samvetet, som, likasom de moraliska omdömena i allmänhet, även det är en produkt av de sympatiska känslorna ^{villan} som ha sin förutsättning i ett socialt liv.--Adam Smith ~~överensstämmer~~ ^{med} instämmer i Humes ^{än} sats att de moraliska omdömena grunda sig på känslan, icke på förnuftet. ^{Men han östas ut till honom kritiken till denna av sig} Även för honom förefinnes ~~intet~~ ^{ett} moraliskt sinne, moral sense, som vore sui generis och oreducerbart; och även för honom ^{läses på honom} grunda sig de moraliska omdömena på sympati. Men Adam Smith var icke för den skull en återupprepare av Humes moralpsykologi, utan framställde sin egen teori, delvis byggande på Hume men delvis också ^{medvetet} ~~medvetet~~ ^{med} opposition mot honom och i alla händelser förfullkommande sådant som ~~hos~~ föregångarna endast antytt. --Smith börjar sitt arbete med en analys av sympatin, ^(han) vilken blivit erkänd som klassisk.) Människan, säger han, har en medfödd instinkt att efternärma andras miner och åtbörder. När ~~folket~~ ^{de sig} på marknadsplatsen ser en akrobat dansa på lina böjaren ~~of~~ och balancera ~~de~~ ofrivilligt på samma sätt som de se akrobaten göra; och ser man någon skratta smittas man själv av skrattet, och ett sorgset ansikte framkallar ett motsvarande uttrycksdrag hos betraktaren. Men det är icke endast de yttre åtbörderna och uttrycken som vi ha en benägenhet att imitera: ~~vi erfara även~~ åskådaren erfar också känslor liknande dem som erfaras av den åskådade. Då han ser en annan skratta ^{börjar} får han icke endast lätt själv skratta utan erfar även den känsla av glädje som uttrycker sig i skrattet. Icke ens den mest själviska människa kan undgå att åtminstone under vissa omständigheter känna som sina ^a medmänniskor. Och dock är vår sympati med andras glädje

14

210

eller sorg ännu rätt ofullständig om vi endast varsna dess uttryck utan att känna dess orsak. Då vi höra en person jämlra sig erfara vi snarare en benägenhet att nyfikenhet att få reda på vad saken gäller, vid sidan av en benägenhet att sympatisera med personen som jämlrar sig, än en utbildad känsla av sorg. För att vi skola känna livlig sympati med våra medmänniskors känslor fordras att vi skola känna orsakerna till deras fröjder ^{eller} och sorger. Tiggarens träben väcker hos oss mera medlidande än hans bekymrade min. Ja det kan hända att vi erfara sympatisk glädje eller sorg ehuru personen ^{den andra} icke erfar eller visar sig erfara någon sådan: vi försätta oss i hans situation och erfara den känsla som vi skulle erfara om vi verkligen befunno oss i samma situation. Huru ofta händer det icke att vi rodna av blygsel å en annan persons vägnar, ehuru han själv tyckes helt och hållet sakna denna känsla. ~~Från sin analys av sympatis natur övergår Smith till en tillämpning av sin uppfattning av sympatin på sin teori om moralen, vilken just grundar sig på sympatin.~~ När vi se en annan person handla eller höra om att han utfört en viss handling, ha vi en benägenhet att försätta oss i samma situation vari han befunnit sig vid utförandet av handlingen: vi erfara en känsla huru vi själva hade känt oss om vi utfört handlingen. På samma gång erfara vi också en reflex av den handlande personens sinnesstämning: vi erfara mer eller mindre noggrant den känsla han erfar vid handlingens utförande. Om jag då finner att den känsla jag själv erföre om jag utförde handlingen överensstämmer med den känsla jag antar att han erfar, så gillar jag hans handling, i motsatt fall ogillar jag densamma--d.v.s. jag ogillar den om jag finner en bristande överensstämmelse ^{mellem} med min

210^{ca}

14^{ca}

186

210^{ca}

+

vi erfara en känsla huru vi själva hade känt oss om vi utfört handlingen. På samma gång erfara vi också en reflex av den handlande personens sinnesstämning: vi erfara mer eller mindre noggrant den känsla han erfar vid handlingens utförande. Om jag då finner att den känsla jag själv erföre om jag utförde handlingen överensstämmer med den känsla jag antar att han erfar, så gillar jag hans handling, i motsatt fall ogillar jag densamma--d.v.s. jag ogillar den om jag finner en bristande överensstämmelse mellan med min

14a Smith framhåller att vi icke lika lätt sympatisera med varje slag av känsla hos vår medmänniska. Sålunda försätta vi oss med större svårighet i en annans känsla om den härrör från hans kroppsliga tillstånd än om den härrör från hans inbillningskraft— alltså lättare med hopp och fruktan än med fysisk lust och smärta.

2100
Tandvärk och gikt äro mycket smärtsamma, men ändå uppväcka de jämförelsevis ringa medkänsla, varemot ~~mer~~ farligare sjukdomar, ehuru åtföljda av ringa smärta, väcka en mycket starkare grad av sympati. ^{Han} Smith framhåller vidare att vi sympatisera lättare med sådant som väcker angenäma känslor än med sådant som väcker oangenäma— lättare med gladlynta människor än med sorgbundna. Detta, säger han tyckes visserligen strida mot den allmänna uppfattningen, enligt vilken ^{lust} sorgen väcker vår medkänsla lättare än ~~glädjen väcker~~ ^{glädjen} andras glädje väcker glädje hos oss själva. Men om detta är fallet ofta nog ^{så} beror det endast därpå att ~~glädjen~~ ^{glädjen} andras glädje väcker vår avund, som utgör ett hinder för sympati. Om avunden icke gör sin röst hörd äro vi mera benägna att sympatisera med glädje än med sorg. Varför blygas vi över att gråta när andra se oss, men icke över att skratta? Jo därför att vi ha en känsla av att åskådarna mycket lättare sympatisera med vårt skratt än med våra tårar. Vår sorg vid en begravning är vanligen mer eller mindre affekterad, ett allvar som anständigheten ålägger oss. Men vår glädje vid ett glatt tillfälle, sådant som ett bröllop eller ett barnsöl, är naturlig och okostlad. Och när vi beklaga våra ~~väl~~ ^{väl} vänner ~~deras~~ ^{deras} sorg, huru ringa är icke vår sympatiserande sorg i jämförelse med deras egen. [?] Det tyckes som om naturen, då den belastade oss med våra egna sorger, ansåg dessa

146

2106

vara en tillräcklig börda och därför icke befallde oss att dela
 andras sorger i högre grad än ~~är det~~ ^{är} nödvändigt för att bi-
 springa dem i deras nöd. Små förtretligheter väcka ofta rent ut
 löje hos åskådaren, medan stor lycka lätt väcker hans avund. Där-
 emot kunna stora lidanden och små fröjder alltid vara säkra på
 vårt deltagande.

tillbaka till 14!

15
211
egen inbillade känsla och ~~hans~~ den känsla som utgör motivet ~~för~~
hos den handlande.
handlingen. Detta låter kanske litet invecklat men ~~är i själva~~
jag ska
betona det med ett exempel.
verket ganska enkelt. Om jag ser en person ge en allmosa åt en
tiggare försätter jag mig i samma situation; jag erfar ~~även jag~~
en känsla av barmhertighet gentemot tiggaren och föreställer mig *troligen*
att motivet för den handlandes allmosa jämväl varit en känsla av
barmhertighet: här föreligger en överensstämmelse mellan min känsla
och den ^{när} jag antar utgör motivet till den andras handling, och
jag gillar ^{den andras} handlingen till följd av denna överensstämmelse. Kort
om gott: vi gilla en handling när vi sympatisera med den handlan-
des motiv, vi ogilla densamma när vi icke kunna sympatisera med
hans motiv. (Ser jag en människa slå en annan är väl min första
känsla en känsla av ogillande) Det måste räknas Smith till förtjers
att han så starkt framhäver ~~handlingen~~ den handlandes motiv så-
som föremål för det moraliska bedömandet; Hume hade nog mycket
fäst sig vid den yttre handlingen och dess följder. --- Men Smiths
moralteori är ingalunda ^{harm} uttömd med det sagda. När vi åskåda en
annans handling försätta vi oss visserligen, som sagt, i den hand-
lades ställe, men vi försätta oss dessutom också i den handla dens
ställe som träffas av handlingen. (Om jag ser en människa slå en
annan, så försätter jag mig i den släendes ställe, men jag försätt-
er mig dessutom även i den slagnes.) Om jag ser en person ge en
allmosa åt en fattig försätter jag mig i den givandes ställning,
men jag försätter mig därjämte i mottagarens. (~~Ponera att jag kän-~~
~~ner sympati fö~~ sympatiserar med givarens motiv och följaktligen
~~gillar handlingen,~~ d.v.s. jag känner som om jag själv vore mot-
tagare, jag erfar en känsla av tacksamhet. Jag sympatiserar å ena

16

212

sidan med givarens motiv och å den andra sidan med mottagarens
 tacksamhet, verkliga eller inbillade tacksamhet. Här är det mora-
 liska slutomdömet givet: intet kan störa det gillande jag erfar
 genom mitt sympati med den handlandes motiv. Då det är fråga om
 välvilliga affekter tjänar denna fördubbling av sympatin att stär-
 ka densamma och öka det gillande slutomdömet. Är jag vittne till
 en ädel handling, ökas min känsla av gillande eller beundran ^{derigenom} genom
 att jag icke blott sympatiserar med den handlandes motiv utan
 även har en medkänsla ^{eller delar} av den tacksamhet som handlingens föremål
 erfar, eller rättare ^{ad jag} erfar en reflex av den tacksamhet som jag
 själv skulle erfara om jag vore föremålet för välgärningen (det
 kan ju hända att den fattige inte erfar någon tacksamhet, men det-
 ta inverkar icke på den känsla jag tycker mig själv skulle erfara
 om jag befunde mig i hans ställe). Men ~~den~~ domande åskådaren
 kan också befinna sig i ett svårare läge. Detta är fallet om hand-
 lingen icke framspringer ur en välvillig affekt utan ur en vrede.
 känsla av vrede. Antag att jag ser en person slå en annan. Jag för-
 sätter mig i hans situation. Det kan hända att jag sympatiserar
 är benägen att sympatisera med motivet för hans handling, det kan
 hända att jag känner att jag skulle handla på samma sätt, emedan
 den slagna givit ^{gott} anledning till förargelse. Men jag försätter mig
 också i den slagnas ställning, och det kan hända att hans smärta
 också väcker mitt deltagande. Här uppkommer en konflikt, och slut-
 omdömet blir ett resultat av resultatet av ett uppvägande av den
 de båda sympatikänslorna. --- Då sålunda de moraliska ^{konstlerna} omdömena-
 bero icke endast på åskådarens benägenhet att sympatiser eller
 oberägenhet att sympatisera med den handlandes motiv utan även

188

17

*Härin
genom
kommer
den*

*gjalt
vrit
en om
ledning
till
lust.*

på hans benägenhet att sympatisera med de känslor som uppkomma
 framkallas hos den som är föremålet för handlingen, komma de mo-
 raliska känslorna att erhålla en betydande likhet med den känsla
 av vrede eller den känsla av tacksamhet som erfares av de, som
 är föremålet för ~~en~~ handling. Och jag anser för egen del att Adam
 Smiths förnämsta förtjenst som moralpsykolog är den, att han
 ställt det moraliska gillandet i så nära sammanhang med tacksam-
 hetens känsla och det moraliska ogillandet i så nära sammanhang
 med vredens. De bliva härigenom icke blott känslor av lust eller
 olust utan emotioner med starka viljeten viljeimpulser. Vreden
 innebär ju ett begär att tillfoga skada och tacksamheten ett be-
 går att tillfoga lust åt den som är föremålet för ifrågakvarande
 emotion. De äro vedergällningskänslor; vilke och detsamma är fal-
 let med det moraliska gillandet och ogillandet. De moraliska kän-
 slorna äro likaledes vedergällningskänslor, besläktade den ena--
 det moraliska gillandet-- med tacksamhetens känsla, den andra--
 det moraliska ogillandet-- med vreden. Det finns Denna betydelse-
 fulla omständighet, ~~hett~~ att de moraliska känslorna äro nära be-
 släktad med vrede och tacksamhet hade ju redan före Adam Smith
 blivitt antydningvis påpekad. Detta hade gjorts av den engelska
 associationspsykologen Hartley, som uttryckligen säger att vrede
 och tacksamhet äro "intimt förbunda förbundna med det moraliska
 sinnet." Och redan för två tusen år sedan hade den gregiska för-
 fattaren Polybius gjort följande märkliga uttalande:-- "Om en
 människa har hjälpt eller räddat en annan i farans ögonblick och
 denne andre i stället för att visa tacksamhet mot sin räddare, för-
 söker tillfoga honom ont, så är det naturligtvis sannolikt att

(S. Wredens intension)

*smärta åt den som själv till
frånkommer
smärta
smärta*

19

eller ogillandet väckes inte utan vidare av allt som är nyttigt eller skadligt, utan de äro känslor som väckas av människors vilje-
 verksamhet. Varför detta är fallet-- det kunde Hume icke besvara,
 o^h befattad befattade sig inte heller därmed, lika litet som
 Kant som uppställde den mycket beundrade, men dock ganska enkla
 satsen att "endast viljan är god," utan att försöka eller från
 sin ståndpunkt kunna förklara varför endast viljan är god. Den ve-
 dergällande beskaffenheten av de moraliska känslorna kastar sålun-
 da, enl. min åsikt, ljus över de allra djupaste schackten i det
 moraliska medvetandet, och det främst därför som jag ställer Adam

Smiths arbete så högt. --- Men de moraliska känslorna äro icke
 om och närbesläktade dock icke identiska med vrede och tacksam-
 het. Detta är en punkt som jag utförligt behandlat i mitt eget
 arbete, och det var en punkt som också var klar för Adam Smith.
 När vi fälla moraliska omdömen över andra personers handlingar
 bero våra omdömen åtminstone delvis, som vi sett på vår sympati
 med eller brist på sympati med dens känslor som närmast
 träffas av handlingen. Vi fälla våra omdömen som opartiska åskå-
 dare. Adam Smith hade klart för sig att de vedergällningskänslor
 som kunna kallas moraliska måste vara opartiska, och härigenom
 skilja de sig på de bestämdaste från vanlig vrede och tacksamhet
 som icke äro till sin natur opartiska. Denna opartiska åskådaren
 återfinnes även i Smiths teori om samvetet. Han anser likasom
 Hume, och med allt skäl, att våra första moraliska omdömen gälla
 icke oss själva utan andra personer, vilkas handlingar vi åskåda
 som opartiska åskådare. Men vi lära oss också snart att åskåda
 och bedöma våra egna handlingar. Detta göra vi då på så sätt som
 om vi vore utomstående åskådare av vårt eget handlingssätt. Vi de-

Om vi
 kan
 vrede
 i sig
 naturligt
 vrede
 beror
 som de
 ha
 andra
 genom
 att
 framför
 att
 i
 kan
 och
 denna
 intressen
 opartisk
 det
 uppkom
 åskåda
 att
 göra
 som
 sympati
 i sig
 för den som tillfö
 handlingen, sympati med hans handling.

intresselösa

la oss i två personer: en handlande och en åskådande, och den inre åskådaren fortfar att vara blott och bart en representant för de yttre åskådarena. Vi tillägga honom dock naturligtvis större vetande om oss själva än än andra människor kunna ega, och betrakta honom som en inre domare till vars överlägsna visdom och rättfärdighet vi vädja från omgivningens kortsynta och orättfärdiga domar. Denne inre domare är samvetet ~~står min handling~~, som Smith kallar Guds ställföreträdare inom oss. Falckenberg påstår att Adam Smiths opartiska åskådare är en förelöpare till Kants kategoriska imperativ, och han tyckes anses anse att Smiths förnämsta betydelse som moralfilosof ~~är den~~ ligger däri att han förberett ~~Kantska~~ den Kantska etiken så vitt det var möjligt på den engelsk-skottiska empirismens mark. Även Kant har ju på sitt sätt betonat den opartiska karaktären av moraliska omdömena, men ~~det~~ detta denna egenhet hos de moraliska omdömena beror på en omständighet som Kant alls inte beaktar, nämligen på de moraliska känslornas psykologiska natur—Kant härledde ~~som bekant~~ de moraliska omdömena från det praktiska förnuftet. Det synes mig synnerligen obilligt att betrakta Adam Smiths fruktsamma, djupa psykologiska imperativa ~~läg i de moraliska handlingens opartiska~~ etik som en föregångare till Kants innehållstoma och återstilla kategoriska imperativ.--- Jag har, som jag redan förberedade, varit i tillfälle att giva endast huvudpunkterna av den Smithska etiken, med förbigående av många synnerligen intressanta detaljer, av vilka en del visserligen antytts av Falckenberg ~~men på ett så föga uppbyggligt sätt att man har svårt att föt ofta har svårt att förstå både mening och sammanhang. Jag kunde ju också tillfoga en kritik av ~~den~~ många punkter i Smiths teori. Den lider icke säl-~~

Handla
 att
 att
 i en kon
 utgå
 att man
 sin
 för den
 handlet
 om att det
 egentligen
 för hans
 det egentliga
 bli
 alltså
 lag.
 det
 så
 att jag
 där
 Kants
 i en av
 upptäckte
 ser ut
 att ha
 ett mål
 vid sig

småttid

och från honom men jag har inte ett ord

imperativ läg i de moraliska handlingens opartiska

upptäckte

en del

